

О'QUVCHILARNI KASB TURLARI BILAN TANISHTIRISH XAMDA KASB-HUNARGA YO'LLASHDA KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

*Nizomiy nomidagi TDPU Dotsent
To'liqinova Xolida To'liqunovna
Nizomiy nomidagi TDPU
TT-302 guruh talabasi
Samadova Muxlisa Baxtiyor qizi
TT-302 guruh talabasi
Kudratova E'zoza Odil qizi
TT-302 guruh talabasi
Xujanazarova Umida Erkin qizi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ajdodlarimiz o'z hunarlarini, san'atlarini kelgusi avlodlarga to'liq yetkazish, ularni o'tmishimiz madaniyati-yu, san'ati bilan oshno qilish uchun nechog'li katta g'ayrat-shijoat bilan, ko'z nurini, qalb qo'rini sarflab, tinimsiz mehnat qilganlari xamda yosh avlodni tarbiyalashda mehnatga, kasb - hunarga o'rgatishgan va shu jabxada bo'sh vaqtlari besamar ketmasligi haqida fikir yuritiladi.

АННОТАЦИЯ

В этой статье наши предки с большим энтузиазмом, светом глаз, сердца стремились в полной мере передать свои ремесла и искусства будущим поколениям, познакомить их с культурой и искусством нашего прошлого. Думается, что это те, кто тратил свои деньги и работал. неустанно учили молодое поколение труду, профессии и тому, чтобы их свободное время не тратилось впустую в этом отношении.

ANNOTATION

In this article, our ancestors with great enthusiasm, light of eyes, hearts sought to fully pass on their crafts and arts to future generations, to introduce them to the culture and art of our past. It seems that these are those who spent their money and worked. tirelessly taught the younger generation work, profession and that their free time should not be wasted in this regard.

Kalit so'zlar: Xalq, hunar, texnologik ta'lim, maktab, hunarmand, do'st, mehnat, go'zalik, tarbiya, san'at, milliy, madaniyat, mashg'ulot, to'garaklar, qiziqish, qobiliyat, xurmat, e'tibor.

Ключевые слова: Люди, ремесло, технология воспитания, школа, ремесленник, друг, труд, красота, воспитание, искусство, национальность, культура, подготовка, кружок, любопытство, способность, уважения, внимание.

Keywords: People, crafts, parenting technology, school, artisan, friend, work, the beauty, parenting, art, nationality, culture, training, circle, curiosity, ability, respect, attention.

Hunarmandchilik, hunarmandlik — milliy-anʼanaviy mayda mahsulotlarni ishlab chiqarish, oddiy mehnat qurollari yordamida yakka tartibda va qoʻl mehnatiga asoslangan sanoat turi; shunday mahsulotlar tayyorlanadigan kasblarning umumiy nomi. Yirik sanoat ishlab chiqarishi vujudga kelishiga qadar keng tarqalgan, ayrim sohalari keyin ham saqlangan. Kam rivojlangan mamlakatlarning xalq xoʻjaligida hozir ham muhim oʻrin egallaydi. Hunarmandchilik insonning ishlab chiqarish faoliyati bilan vujudga kelib, jamiyat rivojlanishi davomida asta-sekin dehqonchilik va chorvachilikdan ajralib chiqdi, turli ijtimoiy tarixiy davrlar doirasida texnika rivoji bilan aloqador holda takomillasha bordi, turli ixtisosliklar (kulollik, duradgorlik, temirchilik, misgarlik, binokorlik, toshtaroshlik, oʻymakorlik, kashtadoʻzlik, oʻnchilik, tikuvchilik, toʻquvchilik, zargarlik, degrezlik, rixtagarlik, zardoʻzlik, boʻyoqchilik, kemasozlik, tunukasozlik va boshqalar)ga ajraldi. Hunarmandchilik qanday tabiiy resurslarning mavjudligiga qarab paxta va pilla bor yerda toʻqimachilik, sifatli xom-ashyo bor yerda kulolchilik, jun va teri koʻp yerda toʻqimachilik va koʻnchilik, shunga qarab kosibchilik, oʻrmonlar koʻp yerda yogʻochsozlik maʼdanlarga boy yerlarda metal ishlab chiqarish va temirchilik, dengiz va daryo boʻylarida kemasozlik va boshqa rivoj topgan.

Jamiyat taraqqiyoti bosqichlari, mehnat taqsimoti bilan aloqador holda Hunarmandchilikning 3 turi shakllangan:

- 1) uy hunarmandchiligi;
- 2) buyurtma bilan mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik
- 3) bozor uchun mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik.

Uy hunarmandchiligi kapitalizmga qadar boʻlgan davrlarda hunarmandchilikning eng koʻp tarqalgan turi boʻldi. Hunarmandchilikning bu turi natural xoʻjalikning ajralmas qismi hisoblanadi. Shaharlar rivoji buyurtma bilan hunarmandchilik mahsulotlari tayyorlash va bozorga hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarishning jadal oʻsishi bilan uzviy bogʻliq. Natijada hunarmandchilik mahsulotlari tovarga aylandi, tovar ayirboshlash uchun ishlab chiqariddi. Davr taqozosi bilan Hunarmandchilikning yangi-yangi turlari vujudga keldi. Hunarmandlar ham turli mahsulotlar tayyorlash boʻyicha ixtisoslasha bordi.

Shaharlardagi mahallalar hunarmandlarning kasbkoriga qarab shakllangan 20-asrning boshlarida Toshkentda konchilar, kulollar, egarchilar, beshikchilar, oʻqchilar, kosiblar mahallalari boʻlgan). Ayrim mahalla, kvartal, shahar, oʻlkalar hunarmandchilikning maʼlum mahsulotlari bilan shuhrat qozona boshladilar. Hunarmandchilik mahsulot — pul munosabatlariga kengroq va chuqurroq tortilganligi

sari tabaqalashdi. Uddaburon va serharakat hunarmandlar boyib dastlabki kapital jamg'arilishi tufayli kapital sohibiga aylandi va ularning ustaxonalari negizida kichik zavod va fabrikalar vujudga keldi, bu korxonalarda kambag'allashgan hunarmandlar yo'llanib ishlay boshladi. Natijada hunarmandchilikning rivoji bozor iqtisodiyotining kapitalistik shaklini yuzaga keltirdi. Hunarmandchilik Yevropa shaharlarida sanoat rivojiga ham o'z hissasini qo'shdi (to'qish dastgohlari takomillashdi, 14-asr o'rtalarida Germaniyada domna pechlarining paydo bo'lishi metallurgiyaga jiddiy o'zgarishlarga olib keldi. 14-15-asrlarda o'q otar qurollar ishlab chiqarila boshlandi). Kapitalistik ishlab chiqarish munosabatlari hunarmandchilikning keyingi taraqqiyotiga zarba berdi, hunarmandchilikning ko'pgina sohalari tushkunlikka uchradi. Sanoat to'ntarishi oqibatida tez va arzon ommaviy ishlab chiqarila boshlagan fabrika, zavod mahsulotlari hunarmandchilik mahsulotlarini bozordan siqib chiqardi. Rivojlangan mamlakatlarda yakka buyurtmalar va qimmatbaho badiiy saqlanib qoldi.

20-asr boshlarida esa mashinalashgan ishlab chiqarish keng yo'lga qo'yilishi bilan mahsulotlarining tur tarkibi va ishlab chiqarish hajmi keskin kamaydi. 20-asr davomida va 21-asr boshlariga kelib yirik industrial ishlab chiqarish qaror topgan bo'lsada, hunarmandchilikning mavqei saqlanib qoldi. Hunarmandchilikning bozorda segmenti kichik bo'lganidan yirik ishlab chiqarish egallay olmaydigan, talab individuallashgan o'z o'rnini bor. Mini texnologiyaning paydo bo'lishi hunarmandchilikda tovarlarni yakka tartibda va sifatli ishlab chiqarish imkonini beradi. Bunga milliy ustboshlar, milliy cholg'u asboblari, mayda asbob-uskunalar, turli yodgorlik buyumlari ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni kiritish mumkin. Hozirgi hunarmandchilik kichik biznes tarkibidagi yakka mehnat faoliyati va oilaviy korxonalardan iborat. O'zbekiston hududida neolit davridayoq hunarmandchilikning dastlabki muhim tarmog'i hisoblangan sopol buyumlar ishlab chiqarish va to'qimachilik vujudga keldi (Xorazm vohasidagi Kaltaminor madaniyati, Surxondaryodagi Sopollitepa va boshqalar). Miloddan avvalgi 2-asrdan boshlab hunarmandchilik mahsulotlari savdosida Buyuk ipak yo'li muhim ahamiyatga ega bo'ldi. O'rta asrlarda Sharq mamlakatlarida ishlab chiqarilgan mahsulotlar (Arab xalifaligida po'lat, O'rta Osiyo va Hindistonda shoyi, chinni, qog'oz) Yevropa bozorlarida qadrlandi. Hindistonda paxtadan nafis mato, Xitoyda ipak mato to'qiydigan dastgohlar vujudga keldi, Xitoy va O'rta Osiyoda shisha tayyorlash texnologiyasi takomillasha bordi. 9-10-asrlarda O'rta Osiyoda yirik hunarmandchilik markazlari paydo bo'ldi. Ip mato, gilam (Urganch, Shosh), shoyi (Marv), mis va temirdan yarog'-aslaha, pichoq tayyorlash (Farg'ona), shoyi matolar, shisha mahsulotlari tayyorlash (Buxoro) avj oldi. 13-asrda mo'g'ullar bosqini hunarmandchilik rivojiga zarba berdi. Temuriylar davlatining vujudga kelishi hunarmandchilik rivojiga juda katta ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

O'рта Osiyoda hunarmandchilikning barcha turlari 20-asrning 20-yillarigacha saqlandi. Buxoro, Samarqand, Qo'qon, Xiva, Toshkent kabi shaharlarning ishlab chiqarish munosabatlarida hunarmandlik katta rol o'ynadi (19-asrning 60-yillarida Xivada hunarmandchilikning 27 turi rivoj topgan, shahardagi bozorlarda hunarmandlarning 556 do'koni bo'lgan, 80-yillarda shaharda 2528 xo'jalik hunarmandchilik bilan shug'ullangan).

O'zbekistondagi hunarmandchilik chuqur ixtisoslashgan bo'lib, o'zida xilma-xil kasbkorlarni birlashtirgan. Masalan, terini qayta ishlash sohasida konchilar, etikdo'zlar, maxsido'zlar, kovushchilar, egar-jabduqchilar, telpakchilar, po'stinchilar, kamarchilar, to'qimachilik sohasida bo'zchilar, atlaschilar, gilamchilar, sholcha va namatchilar; metallni ishlash sohasida temirchilar, taqachilar, misgarlar, chilangarlar, zargarlar kabi kasblar bo'lgan. Bo'lar hunarmandchilikning tarmoq strukturasi belgilangan. Sharqdagi musulmon ustaxonalarida bo'lgani kabi O'zbekistonda chevarlik, kashtachilik bilan ayollar uyda o'tirib shug'ullanishgan. Hunarmandchilikning ijtimoiy strukturasi usta, xalfa va shogird kabi ijtimoiy toifalar mavjud bo'lgan. Hunarmandchilikning ichki tartib va qoidalarini uning nizomi sifatidagi "Risolalar" belgilab bergan. Har bir kasbning o'z rahnamosi, ya'ni piri va "Risolasi" bo'lgan, avloddan-avlodga o'tuvchi odatlari va udumlariga rioya etilgan. Masalan, ish boshlashdan oldin usta o'z pirini yodga olib undan madad so'rash, shogirdiga fotiha berish kabi odatlarga amal qilingan. O'zbekiston Rossiya mustamlakasiga aylangach, hunarmandchilik metropoliya sanoatining raqobatiga duch kelib, o'zining ilgarigi mavqeini yo'qotgan bo'lishiga qaramay, uning ko'p tarmoqlari saqlanib qoldi, chunki u milliy ehtiyojni qondiradigan tovarlarni, chunonchi, kiyim-kechak, idish-tovoq, uy-ro'zg'or buyumlari, mayda mehnat qurollarini yaratib, ularni mahalliy bozorga yetkazib berdi. Hunarmandchilikning yashovchanligini ta'minlashda chet Hindisondagi amaliy ishlar eldan keltirilgan xom ashyo, materiallar, kichik uskunalar muhim rol o'ynadi. Masalan, AQShdan keltirilgan teri bo'yog'idan foydalanib ko'pchilik amirkon deb nomlangan yupqa charm ishlab chiqara boshladi. Shu munosabat bilan amirkon etik, mahsi va kovushlar paydo bo'ldi. Germaniyadan "Zinger" firmasining tikuv mashinalari keltirilishi bilan tikuvchilik keng yoyildi. 20-asrning 20-yillarida sho'rolar hokimiyati qaror topishi bilan hunarmandlarning asosiy qismi dastlab artellarga, keyinchalik, zavod, fabrikalarga, badiiy buyumlar korxonalariga jalb qilindi. Ularga xom ashyo, material, asbob- uskunalar davlat tomonidan yetkazib beriladigan, yaratilgan mahsulotlar do'konlar va matbubot kooperatsiyasi orqali sotiladigan bo'ldi. Iste'dodli hunarmandlar ijodiy tashkilotlarga qabo'l qilindi, amaliy bezak san'ati rivojlantirildi (masalan, 30-yillarda Toshkentda o'quv ishlab chiqarish kombinati tashkil etilib, yosh hunarmandlar unda ta'lim oldilar, 1968 yilda Buxoroda kandakorlar maktab ustaxonasi, 1978 yilda Qo'qonda yog'och o'ymakorligi maktab ustaxonasi tashkil topdi).

O‘zbekiston mustaqillikni qo‘lga kiritgandan so‘ng hunarmandchilik rivojida yangi davr boshlandi, xalq hunarmandchiligi bozor qoidalari zamirida qaytadan tiklandi. O‘zbekistonda mahalliy sanoat korxonalarining birinchilar qatori xususiylashtirilishi natijasida mayda davlat korxonalari hunar-mandlarning xususiylashtirilishiga aylantirildi, yangi hunarmandchilik korxonalari ochildi.

Hunarmandchilik faqat ichki bozorga emas, balki eksportga ham ishlay boshladi. Hunarmandchilikning tashkiliy shakli ham o‘zgardi: kichik oilaviy korxonalar, yakka tartibdagi mehnat faoliyati shaklida rivojlana bordi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muslimov N.A. Bulajak mehnat ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirish. - T.: fan, 2004 yil.
2. Tulqinova X.T. Development of pupil’s professional interests based on an innovative approach // Current research journal of pedagogics. Vol. 04 issue 02, 2023. P. 55-57. ISSN 2767-3278. SJIF. Impact Factor 7.266. DOI-10.37547/crjp: <https://masterjournals.com/index.php/crjp/article/view/1247>
3. Tulqinova X.T. Continuity and continuity of development of pupil’s professional interests // Frontline social sciences and history journal. Vol. 03 issue 01, 2023. P. 58-62. ISSN 2752-7018. SJIF Impact Factor 2021: 5.376, 2022: 5.561 <https://www.frontlinejournals.org/journals/index.php/fsshj/article/view/346>
4. Tulqinova X.T. Improvement of “technology” by the method of innovative approach // International conference on Multidisciplinary studies in education and applied sciences. Istanbul, April 27 th 2022: conferencezone.org
5. Tulqinova X.T. Technology in education electronics-didactic occupation means without applying the effectiveness of the organization // International Multidisciplinary scientific conference on ingenious global thoughts hosted from Kuala Lumpur, Malaysia. May 31st 2021: <https://conferencepublication.com>
6. Xolida, T. L., & Maftuna, N. (2022, May). ENSURING THE CONTINUITY OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN TECHNOLOGY. In *Conference Zone* (pp. 81-85).
7. Xolida.T. L., & Maftuna, A. (2022, May). THE ROLE OF CLUBS IN CAREER GUIDANCE. In *Conference Zone* (pp. 33-35).
8. Tolqunovna.T.X. (2023). Development of students' professional interests based on an innovative approach. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 19, 157-159.
9. Тулкинова.Х. (2022). Innovatsion yondashuv asosida o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologi asoslari. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, 1(4).
10. TX To‘lqunovna, MN Leonodovna. Understanding The Pedagogical Basis Of Students'interest In Professions: A Comprehensive Analysis *International Journal of Advance Scientific Research* 4 (03), 118-126 bet. https://scholar.google.pt/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=aEWapCcA AAAJ&citation_for_view=aEWapCcAAAAJ:eQOLeE2rZwMC